

DE
INSPIREERENDE
LERAAR

Peter Mol

De leraar centraal

Beginselen van
de provocatieve
pedagogiek

LANNOO
CAMPUS

De leraar centraal

Voor Hedwig en Jozef

Zoek naar en onderzoek wat je wél kunt beïnvloeden, je mogelijkheden. Ontdekken waar je kracht ligt in plaats van te protesteren tegen wat buiten je invloedssfeer ligt. Rebelleer door de mogelijkheden te blijven zien en benadruk ze!

Provocatieve pedagogiek

de **PROVOCATIE** zelfst.naamw. (v.)

UITSPRAAK: [provo'ka(t)si]

VERBUIGINGEN: provocatie | s (meerv.)

SYNONIEMEN: uitlokking, uitdaging

Het opzettelijk iets doen of zeggen omdat je een reactie wilt uitlokken¹

¹ Woorden.org (overgenomen met toestemming van en dank aan de eigenaar D. Slot).

PETER MOL

De leraar centraal

BEGINSELEN VAN DE PROVOCATIEVE PEDAGOGIEK

Met intermezzo's van

Jos A. J. van der Horst

Anton Horeweg

Marcel Paragsingh

Stef Macke

Prof. dr. Paul A. Kirschner

Herman Finkers

Erik van Meersbergen

Het mislukken van onderwijsvernieuwingen,
directie instructie of ontdekkend leren,
ouderwets is soms ook goed en positief,
wat is mijn invloed als leraar/ bestuur?

D/2019/45/22 – 978 94 014 5784 2 – NUR 840

Vormgeving omslag: Studio Lannoo, Tielt

Vormgeving binnenwerk: Lettie Egberts, Scriptura Westbroek

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2019

Dit boek is een uitgave van Uitgeverij LannooCampus (Amsterdam en Leuven).
LannooCampus maakt deel uit van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijk bij de wet bepaalde uitzonderingen mag niets van deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus:

Postbus 23202

1100 DS Amsterdam (Nederland)

www.lannoocampus.nl

Erasme Ruelensvest 179 bus 101

3001 Leuven (België)

www.lannoocampus.be

Inhoud

Voorwoord 9

Verantwoording 11

Inleiding 19

Intermezzo Jos van der Horst: Rebelleren met een goede reden 29

- 1 Onderwijsvernieuwingen 33
 - 1.1 Alsmar vernieuwen 33
 - 1.2 De belangrijkste onderwijsvernieuwingen 38
 - 1.3 Commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen 42
 - 1.4 De huidige stand van zaken 48
 - 1.5 Gouden jaren 50
- 2 De roep naar ‘anders’ 52
 - 2.1 Recente ontevredenheid 52

Intermezzo Anton Horeweg: Gedragsproblemen bestaan niet? Echt wel! 57

- 2.2 Pedagogische stromingen in het onderwijs in de twintigste en eenentwintigste eeuw 59
 - 2.3 Tegenstellingen: eisen en mogelijkheden 65
 - 2.4 Evaluatie van het onderwijs 66
 - 2.5 Meer geld? 69
 - 2.6 Didactiek en pedagogiek 70
 - 2.7 Ontwikkelingsdoelen, kerndoelen 76
 - 2.8 Provocatieve pedagogiek 84
- 3 In de ban van Passend onderwijs 88
 - 3.1 Inleiding 88
 - 3.2 Historie 88
 - 3.3 De vertaling in Nederland 89
 - 3.4 Meer handen of meer motivatie 94
 - 3.5 Het verlangen naar ‘beter’ 96
 - 3.6 Aanpassen of herbezinning 97
 - 3.7 Er gebeuren mooie dingen 99

Intermezzo auteur: De organisatie in de klas en het belang van de leraar 102

- 4 De grammatica van de school 106
 - 4.1 Mislukkingen verklaard 106
 - 4.2 Maatschappelijke verankering 107
 - 4.3 Vanaf nu naar verder 109
 - 4.4 Versturende elementen 110

Intermezzo auteur: School voor 10- tot 14-jarigen 112

- 5 Omwenteling 114
 - 5.1 Besluiten of groeien 114
 - 5.2 Portfolio 118

Intermezzo Marcel Paragsingh: Denkcacrobatiek 122

- 5.3 Curriculum 123
- 5.4 De leraar centraal 123
- 5.5 Samenvatting: uitgangspunten voor vernieuwing 126

Intermezzo Stef Macke: Doen wat werkt, een interview 129

- 6 Volledig onderwijs 133
 - 6.1 Uitgangspunten 133
 - 6.2 Pedagogische uitgangspunten 144
 - 6.3 Didactische tact 151
 - 6.4 Organisatie baso/ VO 156
 - 6.5 Verantwoording 156

Intermezzo Paul A. Kirschner: Ontdekkend leren, onderwijsvernieuwingen en leraren 158

- 7 Organisatie in de school 160
 - 7.1 Klassen 160
 - 7.2 Tafels 161
 - 7.3 Anders ordenen 162
 - 7.4 Bewuste keuzes 162
- 8 Gedragsproblematiek 165
 - 8.1 Voorkomen 165
 - 8.2 Hoe hoort het? 167

Intermezzo Herman Finkers: Kussentjes 172

- 9 Verandering, het vliegwiel 173
 - 9.1 Wie bepaalt het beleid? 173
 - 9.2 De rebel 174

- 10 Opleidingen 182
 - 10.1 Doel 182
 - 10.2 Kwaliteit 183
 - 10.3 Stage 183

Intermezzo Erik van Meersbergen: Lerarenopleiding: kennisforum, marktplaats en werkplaats 185

- 11 Plan van aanpak 188
 - 11.1 Rebelleren 188
 - 11.2 Delen 190
 - 11.3 Kringen in het water 190
 - 11.4 Niveaus van beïnvloeding 191
 - 11.5 Stappen voor jou als leraar 193

Nawoord 199

Bijlagen 200

- Bijlage 1: De verklaring van Salamanca 200
- Bijlage 2: De meest recente ontwikkelingen 203
- Bijlage 3: Een ernstig dilemma, het vervolg 205

Literatuur/websites 206

Voorwoord

Een boek begint met een voorwoord. Meestal geschreven door een collega-auteur die aan het begin van dat boek iets schrijft als commentaar op het boek dat hij zojuist heeft gelezen. Natuurlijk vooral lovende woorden, want anders had je die collega niet gevraagd, of had je het voorwoord niet doorgestuurd naar de uitgever. Een kwinkslag of milde verborgen kritiek mag, maar meer ook niet. Ik doe het dit keer anders. Want als ik een collega een voorwoord laat schrijven herdoop ik hem of haar direct als 'provocatief'. Dat moet ik niet willen, dus dat doe ik dan geen enkele collega aan. Toch een voorwoord: kreten die u nieuwsgierig maken naar de inhoud van het boek. Enigszins provocerende kreten. Misschien zelfs wat cynisch, maar bedoeld om in het boek de positieve kracht van de leraar centraal te stellen.

We halen alles uit uw kind, tangverlossing

'Laat maar,
ik wil het erin houden.

Koester mijn kind en leer het zich verder zo mooi mogelijk te ontwikkelen. Onderwijs het, leer aan wat het nodig heeft, en laat het zich gekend, herkend en erkend voelen. En: onderwijs het!'

Gelijke kansen en mogelijkheden

'Ik word morgen geopereerd. De chirurg is blind. Hij heeft net zoals andere kinderen zich mogen ontwikkelen tot wat hij wilde. Gelijke kansen.'

Werkdruk

'Verlaag de werkdruk. Geef niet meer handen, want dan accepteer je dat al dat werk zinvol is. Beperk het werk tot wat echt nuttig is. Bovendien: al die handen... niet echt prikkelarm.'

Gehoord

'Leerling-achter-volg-systeem.'

Passend onderwijs

'Dat is goed onderwijs. Zelfs voor kinderen-waar-wat-mee-is.'

SMART

'Al mijn plannen zijn SMART geformuleerd. Maar morgen ga ik samen met mijn leerlingen weer onderwijs maken.'

Observatie

‘Werkt u aan Passend onderwijs?’

‘Nee joh, daar gaat de directeur na schooltijd weer heen.’

Gelezen, bron onbekend

‘De enige onderwijsvernieuwing die geslaagd is, is het verbieden van het slaan van leerlingen.’

Cijfer

‘Susanne scoort een voldoende, op haar niveau.’

‘Is dat dan een zeven?’

Peter Mol, 2019

Verantwoording

‘De institutionalisering van de stem van de leerling zal het schadelijke gevolg hebben dat er een klimaat wordt bevorderd waarin docenten steeds meer het gevoel krijgen dat zij terecht staan.’ (Furedi, 2011)

Als we het onderwijs daadwerkelijk willen veranderen, moet de volle aandacht gaan naar de leraar. Leraargericht onderwijs. Er is geen enkele wet, geen enkel protocol of boek vol regels dat beter is dan een gemiddelde leraar. De leraar centraal, zodat hij² in staat wordt gesteld en gestimuleerd wordt, in samenspraak met zijn collega’s het juiste te doen op het juiste moment en op de juiste manier.³ De kern in het gehele onderwijssysteem is de docent. Hij is immers degene die de leerling onderwijst, de jongere figuurlijk en soms letterlijk aan de hand neemt en verantwoordelijk is voor een optimale ontwikkeling op de school.

‘Te veel zout, te weinig peper, te zuur, te zoet, het zijn allemaal mogelijkheden, naast aangebrand of te rauw. Het verschil tussen de meester- en de mislukte kok is hoe goed iemand bepaalde technieken in de vingers heeft en hoe goed hij de ingrediënten beheerst’, schrijft De Bruyckere (2017). Hij vergelijkt het onderwijzen met het bereiden van een vorstelijke maaltijd: ook als de ingrediënten worden voorgescreven ligt het aan het vakmanschap en ‘het gevoel het juiste te kiezen’ van de leraar of het onderwijs succes heeft. Daarnaast schrijft De Bruyckere dat het onzin is om een bepaalde techniek of methodiek als ideaal te verheffen. Bij de ene leraar lukt iets beter dan bij de andere en is een en ander ook heel afhankelijk van het onderwerp en de situatie waarin onderwezen wordt. De juiste keuze, het juiste moment en het succes van al die gekozen ingrediënten is helemaal aan die leraar. Een systeem waarin protocollen de dienst uitmaken en de leraar als het ware slechts mag invullen, is gedoemd te mislukken.

In eerdere publicaties breng ik regelmatig naar voren dat behalve lengte en gewicht, een kind niet te meten is. Daarbij schroomde ik niet de beperking van het nut van testen en toetsen aan te geven. De lezers die hieruit concludeerden dat ik ‘weg met de testen!’ propageer, hebben het mis. Testen en toetsen hebben zeker hun nut, een groot nut zelfs, als we ze maar gebruiken waarvoor ze bedoeld zijn: niet voor het bepalen van de kwaliteit van het onderwijs of de ontwikkeling van een

2 Voor de leesbaarheid wordt ‘hij’ gebruikt, waar ook zij gelezen kan worden. De woorden leraar, docent en leerkracht of onderwijzer wijzen op het vak ‘onderwijsgevende’ en worden door elkaar gebruikt.

3 Naar Stevens: pedagogische tact.

leerling. Maar bijvoorbeeld om te controleren of kennis ‘erin zit’ is een test het uitgelezen instrument. Onderwijs is niet het een of het ander. De kwaliteit van onderwijs wordt gevormd door het optreden van de leraar, zijn keuzes, zijn manier van contact maken, zijn wijze van effectief overbrengen van noodzakelijke kennis. De aandacht zou dan ook volledig gericht moeten zijn op het vakmanschap van die leraar.

Na een kritische beschouwing van de onderwijsvernieuwingen in de afgelopen eeuwen en het leggen van de vinger op de zere plekken, schets ik de invloed die de leraar kan hebben. Een positieve invloed, vanuit zijn vakmanschap dat tot meer succes zal leiden dan het protesteren tegen ‘de overheid’. Het vliegwieleffect.

Dit boek beschrijft de invloed van de politiek op het onderwijs. Politiek bedoel ik breder dan ‘de overheid’. Onder ‘de politiek’ vallen ook onderwijsraden, bonden en dergelijke, kortom de adviesorganen van de overheid. Gelukkig zijn lang niet alle scholen en leraren meelopers of slechts volgers. Een voorbeeld: ik ben van mening dat het beleid anno nu kleuterwereldvreemd is. Dat betekent niet dat het huidige onderwijs aan kleuters slecht is. Veel leraren zijn wat rebels en richten, ondanks het niet-stimuleren door de overheid, het onderwijs zodanig in dat kleuters zich gezond ontwikkelen. Die leraren verdienen steun van de politiek in plaats van dat men blijft hameren op ‘alles eruit te halen wat in het kind zit’ met als gevolg dat leraren hun vak terugeisen en protesteren tegen het bureaucratische en sterk controlegerichte onderwijs.

Stromingen of ‘moderne vormen van onderwijs’ beschouw ik kritisch. ‘Uitgaan van de onderwijsbehoefte van de leerling’ benader ik kritisch. Toch haal ik in paragraaf 11.1 een prima voorbeeld van uitgaan van die onderwijsbehoefte aan (Van Meersbergen & De Vries, 2013). Wat volg je als leraar, hoe is dat te vertalen in je eigen handelen en sta je daar achter? De leraar is de eigenaar van zijn onderwijs. De leerling stuurt niet, maar de leraar laat zich als het goed is sturen door wat hij via alle zintuigen waarneemt. Dát is ‘uitgaan van...’, of beter ‘aansluiten bij...’. Is dat onderwijs? Als je onderwijzen vertaalt met lesgeven, niet dus. Maar onderwijs is meer dan leerstof overbrengen. Ik hoop dat ik dat in dit boek goed kan overbrengen aan de lezer. Het is ‘ook’ maar ook meer.

In het begin van 2018 schreef ik het artikel *Provocatie: ‘Uitlokken tot een reactie’ (zie kader op pagina 14), als bestuurslid van de Landelijke Beroepsgroep voor Begeleiders in het Onderwijs. Het schrijven van dit artikel prikkelde mij om de problematiek in het onderwijs nauwkeuriger te onderzoeken. Wellicht wordt het tijd dat we, als vaklieden, niet langer wachten op de volgende verandering in het onderwijs die vanuit de overheid of andere beleidsbepalers wordt ‘voorgesteld’ maar zelf wijzen op de tegenvallende resultaten van alle veranderingen en aangeven hoe het onderwijs daadwerkelijk verbeterd kan worden. Dit boek is erop gericht echte vernieuwingen teweeg te brengen en de schade die dat, wat als*

vernieuwingen werd gepresenteerd en ingevoerd, veroorzaakte te herstellen. Net als ik bent u geen staatssecretaris, laat staan onderwijsminister. Toch is uw invloed groot. Rebellen, die vaak gelijk hebben, krijgen deze vernieuwing helaas niet op de rit.⁴ Wat is jouw invloedruimte? Wie of wat kun je beïnvloeden, zonder jouw eigen positie in gevaar te brengen of, na een gewillig oor, geconfronteerd te worden met het image van onruststoker? Ik ben ervan overtuigd dat je een vliegwieleffect kunt bewerkstelligen, welke positie jij ook heeft, leraar, directeur, begeleider of bestuurslid.

Rebel

Een rebel is waardevol, maar protest eindigt vaak met een vertrek of een burn-out van degene die tegen de stroom ingaat. Staken is zinvol, maar dan alleen als je weet tegen wie of wat je moet protesteren en dan ook nog kennis hebt van de geldende systemen, belangen en het gevaar van het idee dat je iets hebt bereikt na ‘een beetje toegeven’ door degene waar het protest tegen is gericht. De stakingen in het onderwijs begin 2018 (vermindere werkdruk, meer handen in de klas, hoger salaris of tewel: meer geld) waren tegen de overheid gericht. Onterecht. De overheid bepaalt de hoogte van de salarissen niet en de werkdruk wordt veelal bepaald door besturen, samenwerkingsverbanden of andere organisaties.

Na een gedetailleerde analyse van het mislukken van ‘vernieuwingen’ in de afgelopen eeuw tot en met 2019, roep ik op om uw invloed en ruimte te gebruiken. Lok reacties uit, loop niet als in een polonaise achter de rij aan terwijl u eigenlijk niet weet of er een doel is en of dat doel goed en haalbaar is. Dit boek is een positief boek, maar daarvoor is het eerst noodzakelijk duidelijk te maken dat het verbeteren van het onderwijs ondanks alle plannen die opgelegd zijn mislukt is. Erger nog: pleisters plakken om de teloorgang van het onderwijs tegen te houden helpt niet meer en heeft nooit tot verbetering geleid. Wel vaak voor verandering, verwarring en een verwaterde of geheel onjuiste vertaling van een visie naar de praktijk.

4 Horst, J. van der (2018).

Provocatieve pedagogiek, een artikel

Provocatie: 'Uitlokken tot een reactie'

Het onderwijs kun je karakteriseren met een grondgedachte, de geest van het onderwijs in een bepaalde periode. Onderwijsvernieuwingen moeten geplaatst worden in die tijdsgeest. Velen zullen de grondgedachten herkennen die elkaar opvolgden: stimuleren van individuele ontplooiing, daarna gelijke rechten voor elk kind. Het onderwijs-thema van de tegenwoordige tijd kun je beschrijven als 'opstuwen naar excellentie'. Het onderwijs moet steeds beter. Excellentie, vandaar: de leraar van het jaar, het lerarenregister, excellente scholen, universitaire pabo's en 'af van de zesjescultuur'. Vandaar ook het streven 'alles eruit te halen wat erin zit' waarmee volgens mij eigenlijk bedoeld wordt: 'zo hoog mogelijk onderwijs' (wat betreft cognitieve resultaten) voor elk kind. Daar komt wel protest tegen: vmbo is op een andere manier te waarderen en er wordt gepleit dit onderwijs nu 'praktisch' te noemen tegenover 'theoretisch'. Intussen werkt de geest van excellentie nog door en dat heeft gevolgen voor het werk van onderwijsgeevenden. Ben je als school excellent? Dat moet blijken uit controles: hebben we alle protocollen goed uitgewerkt, houden we de ontwikkeling van de leerlingen goed in de gaten en leggen we dat vast? En.... als een leraar of leerkracht of begeleider 'Help' roept, is dat dan wel terecht? Graag onderbouwen met bewijzen dat je alles gedaan hebt

wat in je vermogen lag: is de basisondersteuning goed beschreven? En als je als leraar, zorgcoördinator, (intern) begeleider of leraar niet kunt aantonen dat je 'hulpgeroep' terecht is, kan je verzoek afgeserveerd worden met 'dat hoort bij de basisondersteuning'. Het hulpgeroep is aanstellerij? Anders gezegd: 'Zoek het zelf maar uit' of 'Je moet het zelf maar oplossen', dat hoort bij je taak. Ondertussen blijft de docent met lege handen en het probleem zitten. De leerling is de dupe en de leraar voelt zich onbegrepen omdat hij niet kan bewijzen via het door het samenwerkingsverband opgelegde afstreepschema, dat zijn 'Help!' terecht is.

Al die regels en protocollen, bedoeld om grip te houden op het proces, de (cognitieve) resultaten en de kosten worden als knellend ervaren. Goede leraren hebben die protocollen helemaal niet nodig en de zwakkeren vinden wel een weg om door de mazen van de wet c.q. protocollen te glijpen. En dat heeft weer als gevolg dat de controle strenger en de werkdruk nog hoger wordt en overbelasting dreigt.

Een neveneffect van die hoge werkdruk en regelziekte in het onderwijs is het dalen van de aantrekkingskracht van het beroep. Zeker in het basisonderwijs heerst een tekort aan leerkrachten. Aan het begin van de zomervakantie in 2018 wordt op de sociale media vermeld dat het basisonderwijs het nieuwe schooljaar start met een tekort van 1300 leerkrachten. Er zijn nauwelijks invallers te krijgen en begeleiders of directeurs

worden voor de klas gezet. Werk blijft daardoor liggen, klassen worden opgedeeld of naar huis gestuurd. Vacatures kunnen door de schaarste aan bevoegde leerkrachten steeds moeilijker ingevuld worden. De werkdruk stijgt daardoor meer en meer. Vanuit de noodgedachte 'als er maar iemand voor een klas staat' komen er opleidingen van een jaar en soms van enkele weken. Je kunt de status van intern begeleider krijgen na een cursus van vier dagen. Na dat jaar of die vier dagen word je bevoegd of geschikt geacht. De wel goed opgeleide intern begeleiders proberen die nieuwe leerkracht-collega's, ook zij-instromers, zoveel mogelijk te ondersteunen, maar het kost meer tijd en het imago van de leerkracht en begeleider daalt. De ondersteuning van de 'zittende' leerkrachten moet helaas op een lager pitje.

Onderwijsgevend en protesteren: de werkdruk moet omlaag en het salaris omhoog. We zetten de politiek voor het blok: er moet meer geld komen! In 2005/2006 is voor het onderwijs de zogenaamde lumpsum financiering ingevoerd. Schoolbesturen kregen een grote mate van vrijheid om de ontvangen

gelden te besteden aan doelen die ze belangrijk vonden. Hoeveel geld er werd/wordt besteed aan personeel is geen zaak voor de overheid, maar wordt bepaald bij het vaststellen van de cao. De uitkomst van het overleg tussen schoolbesturen en vakbonden is dus verantwoordelijk voor het verdelen van de beschikbare gelden, in ieder geval wat betreft de hoogte van de salarissen. Natuurlijk, de besturen hebben meer verantwoordelijkheden gekregen en dat kost geld. En wanneer het budget krap is en de schoolgebouwen door achterstallig onderhoud beginnen af te brokkelen is het logisch dat schoolbesturen daar geld in willen steken. Maar toch, in principe is het salaris van leerkrachten, begeleiders, leraren enz. een zaak voor besturen en vakbonden, niet voor de overheid. En toch staken we en vragen aan de overheid meer geld. Veel besturen staan achter de staking en dat valt in het licht van bovenstaande te begrijpen. Uiteindelijk kwamen de onderwijsraden en vakbonden overeen dat het salaris in het basisonderwijs stijgt. Dit poetst het tekort van 1300 leerkrachten echter niet weg en visie op wat onderwijs zou moeten zijn is niet veranderd.

Peter Mol, *Beter Begeleiden*, LBBO

Kritische houding

Zijn de mensen op de werkvloer wel kritisch genoeg? Gebruiken we onze invloed op collega's, via MR en GMR om begrotingen van besturen en scholen goed te keuren? Vinden we dat de juiste keuzes worden gemaakt? En welke invloed heeft het personeel op het tot stand komen van de cao's?

We zijn blij als er iets meer geld komt om de werkdruk te verlagen: een mogelijkheid die 'we' zelf mogen invullen. Bijvoorbeeld meer handen in de klas of een extra

personeelslid ter ondersteuning. Maar hoe die werkdruk tot stand komt, daar wordt nauwelijks naar gekeken. We willen meer handen om de huidige werkdruk over meer mensen te verdelen. Maar of die werkdruk terecht is (het streven naar excellentie, dus meer controle, protocollen en bewijzen) wordt veel minder vaak in discussie gebracht. Blijkbaar wordt geaccepteerd dat de eisen om 'excellent' of minstens 'goed' te zijn, terecht zijn en dit voor het welzijn van onze leerlingen noodzakelijk is. We zijn bereid om alle werkzaamheden die nodig geacht worden uit te voeren als we daar wat hulp bij krijgen. Het ter discussie stellen van de noodzaak van al die werkzaamheden gebeurt nauwelijks. OCW schaft de kleutertoetsen af als teken dat men naar het veld luistert: minder controle! Kleutertoetsen waren echter nooit verplicht en de uitspraak 'afgeschafft!' is dan ook een loze kreet, een politieke truc om de docent gunstig te stemmen en daardoor meer stemmen te winnen.

Begeleiders zijn in een team de kritische luizen in de pels. Te verwachten is dat zij een breed beeld hebben van de ontwikkelingen in de onderwijswereld. Het is dan ook heel zinnig de intern begeleiders en zorgcoördinatoren meer tijd en ruimte te geven voor begeleiden in plaats van hen op te dragen de controle van leerlingresultaten en het schrijven van opepeetjes op zich te nemen en dit als hun taak en verantwoordelijkheid te beschouwen.

Willen we naast de onderwijsvernieuwingen die van overheidswege de onderwijswereld overspoelden nu eigenlijk

- coöperatief leren;
- handelingsgericht werken;
- inclusief onderwijs;
- het nieuwe leren;
- natuurlijk leren;
- ontwikkelingsgericht onderwijs;
- opbrengstgericht onderwijs;
- oplossingsgericht onderwijs;
- probleemgestuurd onderwijs;
- Steve Jobs-scholen.

Zijn al deze stromingen effectief? Zijn ze getoetst op werkbaarheid of klinken ze alleen logisch? Kloppen de uitgangspunten als 'leerlingen moeten generieke vaardigheden leren en kennis kunnen ze zelf verwerven door opzoeken'? Is samenwerken, een kritische houding aannemen, verbanden leggen wel mogelijk zonder een gedegen basiskennis? Wanneer kennisoverdracht niet de basis vormt en samenwerken niet systematisch in stappen wordt aangeleerd, wanneer er bovendien door te veel individuele leerlijnen geen of minder aandacht wordt besteed aan de relatie leraar-leerling, verarmt het onderwijs. Het kindgerichte karakter van veranderingen klinkt kindvriendelijk, maar het is de vraag of deze aandacht voor hoe de leer-

ling het beste kan leren recht doet aan de effectiviteit van de wijze van onderwijzen. 'Uitdrukkingen als "leren te leren", "reflectief leren", "levenslang leren", "e-learning" of "empirisch leren" duiden op een accentverschuiving van onderwijzen naar leren, en een gezagsverschuiving van leraar naar leerling' (Furedi, 2011). Provocatieve pedagogiek legt het accent op de manier waarop de leraar onderwijst in plaats van alleen de wijze waarop een kind leert. De invloed van de leraar op de ontwikkeling van leerlingen is dermate groot, dat het verstandig is de volle aandacht te richten op die leraar en de wijze waarop hij zijn onderwijs inricht.

De begeleider(s) op en rond de school zijn bij uitstek de spil bij het kritisch bekijken of een vernieuwingsgedachte brengt wat beweerd wordt, maar ook bij het opletten of bestaande goede elementen in het 'oude' systeem bewaard moeten worden.

Naast de via de overheid ingevoerde veranderingen van het onderwijsstelsel kunnen natuurlijk als 'vernieuwingen' genoemd worden:

- expliciete directe instructie;
- transactionele pedagogiek;
- pedagogische tact;
- en... u kunt het vast aanvullen.

Het is een van de taken van een intern of ambulant begeleider, een beeldbegeleider of gedragspecialist of jonge-kind-specialist om te onderzoeken en samen met het team te bespreken of 'dit nu is wat wij als team willen'. Ik noem dat 'bewustmaking of wij zo school willen zijn', het onderzoeken wat nu echt verplicht is en wie wat beslist. Provocatief. Dat is niet dwars zijn, maar wel zeer kritisch. Doen we als team wat we goed vinden om dat te doen? En als we protesteren: prima, maar tegen wie en wat en accepteren we 'pleisters op de wonden' zonder dat er vanuit pedagogisch oogpunt iets verandert? Excellentie, willen we dat? En is excellentie 'minder vmbo-adviezen'?

Zonder er verder over na te denken delen we leerlingen in het basisonderwijs in, in zonnetjes, sterretjes of maantjes. Omdat een methode dat voorschrijft geven we de laag ingedeelde leerlingen andere verwerkingsopdrachten 'die meer bij hun niveau passen'. We gaan er zonder protest van uit dat differentiëren betekent dat we zwakkere leerlingen gemakkelijker leerstof aanbieden. Uit onderzoek blijkt echter dat de kloof tussen de verschillende niveaus daardoor groter worden.

Ja, maar we moeten van de inspectie... of het samenwerkingsverband.... of het bestuur...

De begeleider kent de echte eisen en weet of die eisen terecht zijn. En die begeleider staat voor het kind en de leraar. Niet voor een systeem.

Een ernstig dilemma

Ik geloof dat ik het ergens op de social media tegenkwam. Een man rijdt in noodweer door de stad. Bij een bushalte stond een heel mooie jonge vrouw, zo mooi dat hij direct verliefd werd. Ook zijn beste vriend stond er, die ooit zijn leven gered had en aan wie hij veel te danken had. De derde persoon was een oude vrouw die zo te zien helemaal niet in orde was en snel medische hulp nodig had. In zijn auto was maar plek voor een persoon, dus hij zou een keuze moeten maken. De oude vrouw? Maar hij had nu eindelijk de kans zijn vriend te bedanken voor het redden van zijn leven. Aan de andere kant... de jonge vrouw zou hij misschien nooit meer terug zien als hij haar niet zou meenemen. Een verschrikkelijk dilemma, hij zat compleet knel tussen ethische overwegingen.

Wat zou u doen? Hoe wordt uw denken over de minst negatieve oplossing beïnvloed?

In Bijlage 3 (op pagina 205) is in dit boek het vervolg opgenomen.

Inleiding

Als je 'niet klaar bent' voor een rijexamen, besluit de instructeur dat je meer lessen nodig hebt. Die krijg je ook. Het kost wel wat meer. In het onderwijs word je veelal een sterretje, met aanbod op lager niveau. Het rijbewijs is er niet 'op verschillende niveaus, uitgaande van de leerling'. Je moet de regels kennen, kunnen toepassen en een auto door het verkeer kunnen loodsen met zo min mogelijk schade en ongelukken. Als dat niet lukt met tien lessen, dan krijg je er twintig, dertig of zo nodig meer.

Welke onderwijsvernieuwing, wet of stroming in de afgelopen eeuw heeft grote veranderingen c.q. verbeteringen in het onderwijs gebracht? Waar komt die voortdurende vernieuwingsdrang vandaan, welke motieven of gedegen wetenschappelijke onderzoeken liggen eraan ten grondslag? Hoe lang blijven we in ons land nog het bestaande onderwijssysteem 'repareren' op basis van 'vermoedens' en onvollende visies? En belangrijker: wat kunnen leraren, de vaklieden doen om het tij te keren? Staken? Is het mogelijk om de handschoen op te nemen en voor elkaar te krijgen dat het onderwijs echt verandert? Echt verandert, zonder dat er nieuwe protocollen worden opgelegd die 'beogen de kwaliteit te verbeteren'? Is het waarschijnlijk dat opleidingen voor leerkrachten/leraren hun expertise en pedagogisch vakmanschap werkelijk belangrijker gaan vinden dan opvattingen vanuit de overheid of vage gedachten over 'de maatschappij anno 2032'? Op welke datum in de (eenen) twintigste eeuw stonden besturen, leraren en ouders op het podium te dansen, uit hun bol omdat deze innovatie nu eindelijk de oplossing bleek te zijn voor 'wat er fout was in het onderwijs'?

In dit boek worden de onderwijsvernieuwingen kort beschreven, wordt naar de resultaten gekeken en vervolgens bekritiseerd. Na de ernstige waarschuwing tegen al dat vernieuwen van Jeroen Dijsselbloem in 2008 zijn de ontwikkelingen van het onderwijs onveranderd doorgegaan. Wat gaat er fout en waarom? Is het schrikbeeld van Van Haperen 'de tandpasta is uit de tube' en 'die pasta kan niet meer terug', serieus te nemen?

Na het constateren wat er allemaal voor 'fouts' ten grondslag ligt aan de vernieuwingen, waardoor vrijwel elke vernieuwing mislukt, wordt getracht het wezenlijke van goed onderwijs eruit te filteren.

Goed onderwijs is een samenspel tussen pedagogen, ontwikkelingspsychologen, begeleiders en onderwijsgeevenden en die moeten zo min mogelijk last hebben van de overheid en andere invloeden en motieven als financiële plafonds, maatschappelijke ontwikkelingen, waardoor er steeds meer maatschappelijke problemen of kwesties in het onderwijs opgelost moeten worden en er steeds andere eisen gesteld worden aan het onderwijs.

Maar het is ook een oproep aan alle onderwijsgeevenden⁵ om hun invloed aan te wenden. ‘Het onderwijs terug naar de onderwijsgevende’ moet meer zijn dan een kreet. Het moet gevolgd worden door activiteit, soms tegen weerstand in. Niet agressief dwingend, maar volhardend en overtuigend.

Onderwijs moet alle kinderen helpen en leren zo gelukkig mogelijk te zijn en te blijven

Gelukkig zijn en blijven. Daar zit alles in, van optimale individuele ontplooiing tot een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor ‘de wereld’ zodat elk individu daar de vruchten van plukt. Ook het goed zorgen voor de aarde, want dat doen we voor onszelf en ons nageslacht. Maar ook elk kind optimaal uitrusten voor uitdagingen die het tegen zal komen. Uiteraard is de behoefte aan bepaalde beroepen een beïnvloedende factor. Maar ook daar speelt ‘persoonlijk geluk’ een grote rol. Opgeleid worden voor een beroep dat niet meer bestaat als het kind volwassen is, leidt niet tot persoonlijk geluk. Daarbij neemt het onderwijs niet over wat feitelijk als een taak van de ouders wordt geacht. Onderwijs is niet bedoeld om wat in de opvoeding thuis blijft liggen aan te vullen.

Het beeld van wat onderwijs zou moeten zijn moet nauwkeurig geformuleerd worden. Persoonlijk geluk is de kern, maar niet allesbepalend, net zoals ‘uitgaan van de talenten van een kind’. Er zijn grenzen, financieel, maar ook vanuit de behoeften van de maatschappij. ‘Geluk, ondanks alles’ kan geen onderwijsdoel zijn. Gelukkig zijn heeft als grens dat een ander daardoor niet minder geluk mag ervaren vanwege mijn eigen streven naar persoonlijk geluk.

‘Geluk’ moet niet geïnterpreteerd worden als ‘alles moet leuk zijn’. Het je eigen maken van bepaalde leerstof is niet altijd motiverend en hoeft dat ook niet te zijn. Leerstof kan soms saai zijn en de leerstof wordt alleen maar minder concreet en duidelijk als we proberen het smakelijker te maken. Verhaalsommen in de betekenis van een rekenkundige bewerking verpakken in een begrijpelijk verhaal maken die bewerking lastiger omdat die eerst ontdekt moet worden in een geheel dat een beroep doet op leesvaardigheid. Het voortdurend leerlingen overstelpen met smiley’s ondermijnt de kracht van een welgemeend en verdiend compliment. Geluk betekent niet dat alle ervaringen positief moeten zijn. Tegenvallers en teleurstellingen dragen ook bij aan een optimale mate van tevredenheid. Onderwijs hoeft niet altijd leuk te zijn, wel uitdagend. Het beheersen van op zich saaie leerstof kan ook uitdagend zijn en een gevoel geven van tevredenheid, trots.

5 Bedoeld wordt alle collega’s in po, vo, (v)mbo: man of vrouw.

De leraar centraal

De leraar centraal laat zien dat de man of vrouw voor de klas van onschatbare waarde kan zijn voor het welzijn van alle leerlingen, ondanks de protocollen, controledrang en registratiedwang vanuit de overheid. Als we het onderwijs echt willen verbeteren, moeten we als onderwijsgevende onze invloed gebruiken. Die invloed kan groot zijn als we binnen onze invloedssfeer werken aan verbetering; provocatief en positief. Provocatieve pedagogiek is wellicht opruiend, omdat het uitgaat van het welzijn van kinderen en de vinger legt op andere motieven om 'het onderwijs te verbeteren'. Het stelt vragen: waarom is dit goed voor leerlingen? Waarom zou het goed zijn om leerlingen ontdekkend te laten leren? En vooral: wat kun je vanuit je eigen positie doen om het tij te keren.

'Een prachtig provocatief pleidooi voor het centraal stellen van de vakmensen voor de klas en het kijken naar kinderen in plaats van opbrengsten. Dit boek van Peter Mol moet iedereen met hart voor onderwijs (leraren en (onderwijs)bestuurders) lezen!'

— Anton Horeweg, leerkracht en auteur

'Dit boek verdient een hoofdrol in gesprekken op alle scholen van Nederland. Inclusief in de opleidingen van onze leerkrachten. Lees het. Praat er over. Sta op en doe er wat mee!' — Jos van der Horst, veranderkundige en verbonden aan *Gedragswerk*

'De leraar centraal doet je beseffen, dat onderwijs wordt gemaakt door vakmensen en vakvrouwen voor de klas. Peter Mol maakt duidelijk dat lesgeven een ambacht is en dat de uitvoerders van dit ambacht de kwaliteit van het onderwijs bepalen en niet de politiek. De leraar centraal is een pleidooi om de leerling het beste onderwijs te geven.' — Stef Macke, directeur locatie d'Ampte, Tabor College

PETER MOL is binnen het onderwijs een veel gevraagd spreker en trainer op het gebied van gedrag. Door Kees van Overveld wordt hij de 'uitvinder van de provocatiepedagogiek' genoemd. Hij heeft meer onderwijsboeken op zijn naam. *'Het onderwijs zal nooit verbeteren wanneer het gezonde verstand van de leraar niet serieus wordt genomen'* is een bekende uitspraak van hem.